

S.G.İBRAHİMLİ

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, doktorant

e-mail: sabinaibrahimli001@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-2243-1828>**AMEA-nın N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu**

(Bakı şəh., H.Cavid pr., 117)

UOT: 82-3.512.162

10.62021/0026-0028.2024.4.149

MƏMMƏD SƏİD ORDUBADININ BƏDİİ PUBLİSİSTİKASI VƏ FELYETONLARI

Xülasə. Məmməd Səid Ordubadinin bədii publisistikası onun çoxşaxəli yaradıcılığının bütün qollarını əhatə edir. Onun bədii publisistikası xalq həyatı ilə üzvü surətdə bağlıdır. Onun bədii nəsrri: romanları, povestləri, hekayələri, oçerkləri, liberettoları, tərcümələri, mənzum əsərləri, poemaları, şeirləri, mənzum hekayələri, sənədli risalələri, xatirələri, memuarları, avtobioqrafik yazıları, eyni zamanda məqalələri, satirik şeirləri, felyetonları bədii publistikanın ən gözəl nümunələridir.

M.S.Ordubadi əsil Azərbaycan publisistidir. Biz bunun təsdiqi olaraq onun yaradıcılığı boyu bir ana xətt kimi yer alan arzu və istəkləri ilə qarşılaşırıq. Onun 6 mindən yuxarı irili-xırdalı əsərlərində “azərbaycançılıq” ideyası parlaq bir xətt kimi yaxşı mənada gözüümüzü qamaşdırır və ədibin xalqının rifahının yüksəlməsini, xoşbəxtliyini, savadlanmasını, dünyanın ən qabaqda gedən xalqları ilə bir cərgədə durmasını görmək istəməsini təkzibolunmaz faktlarla zəngin dəsti-xəttində görürük. Ədib düz 60 il təmənnəsiz olaraq xalqının xidmətində durmuşdur. Özü də elə o dövrdə ki, bir sıra yaltaq yazıçı-şairləri kimi orden, medal, mükəfat almaqdan, maddi və sosial həyat şəraitini yaxşılaşdırmaqdan ötrü, dövrü mətbuatda təriflənmələri üçün deyil, yalnız və yalnız xalqının rifahının yüksəlməsi üçün çalışdığının şahidi oluruq.

Açar sözlər: Məmməd Səid Ordubadi, felyeton, publisistika, “Molla Nəsrəddin” jurnalı, satira

Giriş.

Publisistika jurnalistikanın 12 janrını birləşdirir. “Publisistika” latın sözü olub “kütlə”, “xalq”, “camaat” anlamına gəlir. Mənası isə kütlə, xalq, camaatla ünsiyyətə girmək, onları vacib hadisələrlə, əhvalatlarla, ictimai-siyasi durumlarla tanış etmək, eyni zamanda, qaranlıq qalmış bir sıra gerçəkləri üzə çıxardaraq xalqa təqdim etmək deməkdir. “*Publisistika latın sözü olub ictimai deməkdir. Publisistika termini XIX əsrdə yaranmış və uzun müddət sosial ədəbiyyat mənasında işlənmişdir. Hal-hazırda jurnalistikanın hər janrı publisistika adlanır. Publisitikanın məqsədi həyatı əks etdirmək, tədqiq etmək, onun haqqında kütləni düşündürmək inandıracaq formada danışmaqdır. Bundan ötrü hər cümlənin sonunda nida qoymaqla hər şey bitmir. Üslub nə qədər fərqli olsa da, mövzu nə qədər düzgün qurulsa da, müəllifin publisistik mövqeyi şəxsi peşəkarlıq olmadan mümkün deyil*” [3, s. 6].

İctimai-siyasi əhəmiyyət daşıyan elmi və bədii əsərlər, tarixi təkzib etmədən olduğu kimi anladan yazıları, eyni zamanda yuxarıda qeyd olunduğu kimi, jurnalistikanın bütün növlərində qələmə alınan məqalələri, oçerkləri, felyetonları publisistikaya aid edirlər. M.S.Ordubadi bədii publisitikanın ən oynaq növlərindən olan felyeton ustasıdır, o “kiçik və balaca felyetonlar yaratmaqla Azərbaycan satirasına bir yenilik gətirmişdir. Ümumiyyətlə, yeniliyi, orijinallığı sevən ədib bütün yaradıcılığında olduğu kimi, felyetonlarında da üslubunu kimsəyə bənzətməmiş, hətta saysız-hesabsız yaratdığı felyetonların hər birində yeni yollar aramış, felyetonlarına ayrı-ayrı rəng vermiş, onların bir-birinə bənzəməməsi üçün bədii vasitələr seçmişdir.

Onun felyetonlarına nəzər salarkən antipodları, mənfi ünsürləri, meşşanları təkcə tənqid atəşi-nə tutduğunu deyil, xalq yaradıcılığından gələn “nifrin”, “həcv”, “kinayə”, “lətifə” və s. yollarla qamçıladdığını görürük. Məhz bununla da ədibin folklorla, şifahi xalq ədəbiyyatı ilə çox yaxşı tanış olduğunu öyrənirik və onun bədii fəhminin nə qədər parlaq işıq saçdığını həm də bununla əlaqələndiririk.

Əsas hissə. M.S.Ordubadi jurnalistik fəaliyyətə başlayandan avara, tüfeyli, heç bir işin qulpundan yapışmayanları tənqid eləmiş, onların bu dünyada nə qədər səmərəsiz və mənasız ömür sürdüklerini satiranın kəskin ibarələri ilə gülüş obyektinə çevirmişdir. Məsələn “Veyillər” felyetonunda naxçıvanlı avaraların timsalında bütün Azərbaycandakı avaraların Allahın onlara bəxş etdiyi həyatı tamamilə mənasız keçirdiklərini, gecə-gündüz boş-boş veyilləndiklərini, tüfeyli həyat nəticəsində zehniyyətlərinin tamamilə kütləşdiyini, belə ki, hətta danışmağa söz tapmadıqlarından, tutuquşu kimi eyni sözləri təkrar etdiklərini, başı-ayağı olmayan hadisələr uydurduqlarını, bir səbəb olmadan mübahisə etdiklərini göz önünə gətirib, onların gic-bəsərliyini ətraflı şəkildə təsvir edir:

“Sabahı günü gen yığışdılar. Genə haman söhbət düşür ortalığa. Birisi deyir ki, Sərdar Naxçıvana gələndə gül vaxtı idi, hətta əlimdə bir dəstə gül var idi. Dedilər Sərdar gəlir, gülü qoydum baqqal Kərbəlayi Ağanın dükanına və qaçdım tamaşayaya”. O biri deyir ki, xeyir gül-zad yox idi, yemiş vaxtı idi, hətta Kərbəlayi Həsənqulu yemiş çuvallarını yükləmişdi eşşəyə və körpünün üstündən keçirdi. Hətta bu da yadımdadır ki, bashabas düşdü, eşşək yıxıldı palçığa, mən də o qədər güldüm, o qədər güldüm ki, az qaldı mən də yıxılam palçığa”.

Həmin mübahisə hələ, indiyə qədər genə qurtarmayıb, hələ indiyə kimi məlum deyil ki, Sərdar nə vaxt Naxçıvana gəlib” [12, s. 7].

Ədibin “Dərd” feleytonu İslam dini adından istifadə edən və İslam dinini tamamilə göz-dən salan yırtıcı qəlbli, çirkin məənəviyyatlı, cəllad ruhlu münafıqların mömin niqabı taxıb avam müsəlmanları vəhşi vərdişlərlə yaşamağa sövq edir:

“Bu tazələr bir gün olar ki, bəlayi-nagəhana rast gələrlər. Görürsən bir paralarının axırı necə oldu? Odu Sibiryaya təşrif aparırlar. Ay camaat, şəriət əldən getdi, qoymayın, içinizdə olan tazələri öldürün, hər nə günahı olsa mən qəbul edirəm. Günahı yoxdur, savabı var. Qoymayın, öldürün, vurun, boğun, cırın, yırtın, parçalayın, hər nə günahı var mənim boynuma. Bir paraları güman edirlər ki, axund o gün dəli olmuşdu və hətta rəvayət edirlər ki, axund o gün dəli olmuşdu və hətta rəvayət edirlər ki, o gecə axundu həkimə göstərdilər və həkim deyib ki, axundun beyninə qurt düşüb” [10, s. 7].

Ədib burda “tazələr” deyəndə şübhəsiz ki, Avropada təhsil alıb vətənə dönmüş, savadlı, ziyalı insanları nəzərdə tutur. O dövrdə bir sıra cahil insanlar, o cümlədən fırıldaqçı, ilahiyat savadı sıfır dərəcəsində olan ruhanilər dünyəvi elmləri öyrənmiş ziyalıları günahkar hesab eləyir, onları lümlə təhdid edirdilər. Ədib bu felyetonda məhz bu mövzuya toxunur və o dövrdə Avropanın cürbəcür şəhərlərində, o cümlədən Peterburqda təhsil almış ziyalıların bu cəhalət bataqlığında sürüklənən ünsürlərin əlindən hansı zillətləri çəkdiklərini anladır.

Təbii ki, bu təhdidlər bilavasitə M.S.Ordubadinin özünə qarşı da olduğundan o, “Molla Nəsrəddin” jurnalına başqa-başqa imzalarla satirik nümunələr göndərmişdir. Lakin ədib jurnal felyetonlarının əksəriyyətini “Hərdəmxəyal” imzası ilə göndərmişdir. Bu imza ona bir jurnalist kimi daha çox uğur gətirmiş, eyni zamanda cahillər tərəfindən tanınmaz etmişdir. Bəzi hallarda bir sıra satira ustalarının “Hərdəmxəyal” imzası ilə çıxış etdiyini düşünürdülər. Lakin dəqiq araşdırmalardan məlum olmuşdur ki, “Hərdəmxəyal” imzası yalnız M.S.Ordubadiyə məxsusdur. Buna Axundova Gülnar əhatəli şəkildə aydınlıq gətirir:

“Jurnalın bu nömrəsinin (1906; №4) maraqlı bir məqamı da ondan ibarətdir ki, burada görkəmli molla nəsrəddinçilərin – Sabir, Əli Nəzmi və M.S.Ordubadinin bir-birilərindən xəbərsiz göndərdikləri ilk məqalələri imzasız olaraq çap olunmuşdur. Mirzə Cəlilin “Niyə mənə döyürsünüz?!” felyetonu da məhz bu nömrədə imzasız olaraq çıxmışdır. Bundan sonra Ordubadi gizli imzalarla jurnala yazılar göndərməyə başlamışdır. “S.”, “M.S.”, “Səid”, “M.Səid”,

“Səid Hacıqazadə”, “Felyetonçu”, “Tat”, “Lüt”, “Bəhayi”, “Divanə”, “Ruhi-reyhan”, “Məsa”, “Təəssübkeş”, “Zığ-zığ” və başqa imzalarla müxtəlif qəzet və jurnallarda şeirlərini çap etdirən Ordubadi “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Hərdəmxəyal” imzası ilə tanınmışdır. Cəlil Məmmədquluzadə onunla görüşəndə: “Doğrudan da, xalqımızın içərisində hərdəmxəyal adamlar az deyil” – deyə bu imzanı çox bəyəndiyini söyləmişdir. Hətta sonralar Mirzə Cəlil özü də bəzi yazılarını bu imzada yazmışdır. “Hərdəmxəyal” imzası ilə bağlı Abdulla Şaiq ədib haqqında yazdığı məqalələrin birində belə qeyd edir: “Əvvəllər ziyalılardan bir qismi “Hərdəmxəyal” imzası ilə yazılan mənzumələrin də “Hop-hop” tərəfindən yazıldığına inanırdı” [1].

İslam dini, İslam şəriəti, İslam ehkamları, İslam əxlaqı müqəddəs Qurani-Kərimin mübarək ayələri əsasında İslam Peyğəmbəri Həzrəti Məhəmməd tərəfindən yaradılmışdır. Lakin sonralar Həzrət Əli əleyhəssalama qarşı olan haqsızlıqlar nəticəsində müsəlmanlar iki yerə, sünni və şiə məzhəblərinə ayrılmışlar. Bundan sonra həm sünnilər, həm də şiələr özlərindən saysız-hesabsız hədislər, rəvayətlər, hekayətlər uydurmuş, uydurma şeylər də təbii ki, hər iki tərəf tərəfindən narazılığa səbəb olmuş, bu da öz növbəsində qarşıdurmalara, mənasız savaqlara gətirib çıxarmışdır. Tarixdən məlumdur ki, əsrlər boyu sünnilərlə şiələr əslində heç bir səbəb olmadan bir-birinin qanını axıtmış, minlərlə insanın ölümünə səbəb olmuşlar. Təbii ki, bu da İslam hümmətini parçalamış, zəiflətməmiş, İslam düşmənləri tərəfindən, İslam torpaqlarının işğal olunmasına, talan, viran olunmasına gətirib çıxarmışdır. Azərbaycan ərazisində bu qarşıdurmalar qan axıtmaqla baş verməsə də, qaraguruhçuların şəhərlərdə, kəndlərdə hay-küy salmasına səbəb olmuş, eyni zamanda sünnilərlə şiələrin bir-birinə olan düşmənçilik münasibətləri səbəbindən bir çox insanlar haqsızlığa məruz qalmış, bəzi ailələr bir parça çörəklərindən məhrum olmuşlar.

M.S.Ordubadi yaradıcılığının başqa sahələrində olduğu kimi satiralarında da əsaslı nəzəri-metodoloji baza yaratmışdı. Onun felyetonlarında milli dirçəliş, milli oyanış nəmli yer tutur. Ədib felyetonlarında fırıldaqçı, din pərdəsi altında gizlənmiş mollalara, Həcc, Kərbəla, Məşhəd ziyarətlərinə sadəcə titul daşımaq məqsədilə gedənlərə qarşı olduqca mənfi münasibət ön plana çəkilir, eyni zamanda öz dilini, milli-mənəvi dəyərlərini bəyənməyən, adət-ənənələrə rişxəndlə baxan antipodlar güclü satira atəşinə tutulur, felyetonlar, ictimai məzmunlu satirik şeirlər üstünlük təşkil edir.

Din pərdəsi altında gizlənərək avam xalqı aldadıb pulunu-parasını alan, min fırıldaqdan atalarını aldadıb kiçik yaşlı qızları ələ keçirən, ziyalıları gözü götürməyən, bir kimsəsizə, ehtiyacı olan bir tikə quru çörək verməyən münafıqlərə qarşı olduqca kəskin münasibəti olan ədib əksər felyetonlarında həmin fırıldaqçıları canlı lövhələrlə ifşa edir.

İran kömrükxanalarının işçiləri fırıldaqçı ruhanilərlə ilə danışığa girib onlara avam insanlar arasında elə təbliğat apardırırmışdılar ki, guya müqəddəs ziyarətgahlara təkrar-təkrar getmək İslam ehkamlarının ən vacib şərtlərindəndir. Bu səbəbdən bir sıra dini cəhətdən tamamilə savadı olmayan, həqiqi dini məktəb görməmiş müsəlmanlar əksəriyyəti çox kasıb olduqları halda ailələrinin, övladlarının ruzisini kəsib təkrar-təkrar müqəddəs ziyarətgahlara gədirdilər. M.S.Ordubadinin “Acığan” felyetonu bu cür insanların avamlıqlarından söhbət açır, belə ki, onları bu cür işlərinə görə hansısa bir ziyalı məzəmmət edərdisə, bu zaman acığa düşüb, əziyyətə qazandığı sonuncu qəpiyini belə verib yenidən gəldiyi halda yenə də həmin ziyarətgaha gedən fanatiklərin məhz bu səbəblər üzündən yoxsul olduqlarını təəssüf hissi ilə vurğulayır. Ədib “Qurtqapan” kəndinin sakini Məşədi Abdullanın kərpic kəsməklə, lakin çətinliklə ailəsini dolandırdığından söz açır və birinci şəxs dilindən belə nəql edir ki, Məşədi Abdulla ilə danışmış ki, bayramdan on gün keçəndən sonra gəlib onların həyatında min dənə kərpic kəssin. Lakin sonra eşidir ki, Məşədi Abdulla Məşhəd ziyarətindən təzə gəldiyinə baxmayaraq, təkrarən ora ziyarətə gedib. Bunun səbəbini isə Məşədi Abdullanın qardaşı Məşədi Ramazan bu şəkildə açıqlayır:

“Məlum oldu ki, Məşədi Abdulla bu dəfə məhz acığan ziyarətə gedib. Səbəb də bu olub ki, ziyarətdən qayıdıb gələndən sonra, Məşədi kəmetiqad müəllim Mirzə Cəlilə rast gəlib. Mirzə

başlayıb Məşədi Abdullanı məzəmmət eləməyə ki, sən nə eyləyirdin məşədi ola-ola ziyarətə getməyi və kasıb adam ola-ola, evladının və əyalının ruzusunu İran təmojnalarına səpirdin? Qoçum Məşədi Abdulla bi məzəmmətin qabağında Mirzə Cəlilə cavab verib ki; sən ki, belə deyirsən, mən də acıqnan gedəcəm ziyarətə. Dedi də, üç gündən sonra getdi də” [7, s. 6].

Azərbaycanda satira ənənələri Mövlanə Füzulinin “Şikayətnamə” əsərindən başlamışdır:

“Salam verdim – rüşvət degildir deyü almadılar.

Höküm göstərdim – fəidsizdir deyü mültəfit olmadılar.

Əgərçi zahirdə surəti-itaət göstərdilər, əmma zəbani-hal ilə cəm'i sualıma cavab verdilər.

Dedim: “Ya əyyühəl-əşhab! Bu nə fe'li-xəta vü çini-əbrudur?”

Dedilər: “Müttəsil bizim adətimiz budur” [6].

Mövlanə Füzulinin demokratik ideyalarının məcmusu, eyni zamanda insan haqlarının müdafiəsi kimi yaratdığı “Şikayətnamə” əsəri dahi şairin yaşadığı dövrdəki haqq-ədalətin pozulmasından, hər şeyin rüşvətlə ölçülməsindən, hakim dairələrin isə biganəliyindən bəhs edir. Bir sıra ədəbiyyatşünas alimlər “Şikayətnaməni” həm də Azərbaycanda ilk publisistika əsəri, eyni zamanda satiranın ilk qaynağı kimi də dəyərləndirirlər.

Azərbaycan bədii nəsrinin məşhur tədqiqatçılarından Hidayət Əfəndiyev “Şikayətnamə” əsərindəki satiranı düşməni köksündən oxlayan satira adlandırır:

“Bu əsərdə gördüyünüz satira düşməni qəlbindən oxlayan, kəskin, barışmaz, istehzal, ictimai məzmunla ruhlanmış satiradır. Füzuli yaradıcılığının ayrılmaz ünsürü olan işşaqlıq, tənqid, satira, onun nəzmində daha dərinləşmiş, yeni ictimai məzmun yüksək ictimai keyfiyyət, sarsıdan qüvvət kəsb etmişdir” [2, s. 63].

Satira mövzusu Həsən bəy Zərdabinin ilk dəfə Azərbaycan dilində təsis etdiyi “Əkinçi” qəzetində kifayət qədər yer almışdır. Belə ki, Zərdabinin özündən başqa “Əkinçi”nin əməkdaşları qəzetə çox sayda satira mövzusunda məqalələr göndərmişlər və Azərbaycanda jurnalistikanın banisi Həsən bəy Zərdabi də öz növbəsində bu nümunələri qəzetdə dərc etmişdir. Lakin hamının bildiyi kimi qəzet cəmiyyəti 2 il fəaliyyət göstərmiş, sonra ermənilərin fitvası ilə çar senzurları tərəfindən bağlanmışdır. Əliyeva Simuzər Əliyulla qızı “Əkinçi” qəzeti ilə bağlı Azərbaycanda ilk satira nümunələrini yaradanları “ilk felyetonistlər” adlandırır və bu olduqca vacib formanın hansı köklərlə bağlı olduğunu söyləyir və folklordan süzülüb gələn şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini felyeton formasının qaynağı hesab edir:

“XIX əsr Azərbaycan felyetonistləri klassik Azərbaycan ədəbiyyatının müsbət ənənələrinə, ədəbiyyatın forma və məzmunca mükəmməlliyinə sadıq qalmaq tələb edirdilər. Onlar felyetonlarda şifahi xalq ədəbiyyatında olduğu kimi ideallığı və maraqlı bədii keyfiyyəti axtarırdılar. Lətifələrdə, hikmətli sözlərdə, atmacalarda və şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində müşahidə edilən yumor, eləcə də böyük Füzulinin, “Şikayətnamə”sində müşahidə edilən kəskin satira və xalqilik ilk Azərbaycan felyetonistləri üçün yaradıcılıq məktəbi idi. Satirada yüngüllük və ideyasızlığı tənqid edən Nəcəfbəy Vəzirov yazırdı: “..... indi yazılan həcvlər məst olan çəkməçi danışığına oxşadığına görə, onları çap etmək olmayır, hətta adam olan kəs onu oxuyanda əti iyrənir”. Öz satirik mahiyyəti və forması etibarilə şifahi ədəbiyyatımızda geniş ölçüdə yayılmış Molla Nəsrəddin, Bəhlul Danəndə və onların lətifələri felyetonu çox xatırladır. Azərbaycan satirasının, o cümlədən felyeton janrının dərin kökləri xalqın şifahi ədəbiyyatında – folklordadır” [4].

Cəlil Məmmədquluzadə Ömər Faiq Nemanzadə ilə birlikdə 1906-cı ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalını təsis etməyə başlayandan jurnalda cürbəcür müəlliflərin felyetonları işıq üzü görməkdə idi. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, “Molla Nəsrəddin” jurnalı Azərbaycanda Sovet hökuməti qurulana qədər Tiflisdə fəaliyyət göstərmişdir və Azərbaycan sovetləşəndən sonra bu məcmuə, mətbəəsi ilə birlikdə Bakıya köçmüşdür. Məsələn, dahi Üzeyir bəy Hacıbəylinin 1910-cu ildə yaratdığı “O olmasın, bu olsun” musiqili komediyasında “Molla Nəsrəddin məcmuəsi” səhnəsi yoxdur. 1956-cı ildə bu musiqili komediyanın ssenarisini yazan Sabit Rəhman Üzeyir bəyin haqqına girərək orda özündən “Molla Nəsrəddin məcmuəsi” səh-

nəsini uydurmuşdur. Özü də elə fikir formalaşdırmışdır ki, guya 1910-cu ildə məcmuə Bakı şəhərində yerləşirmiş.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı isə yuxarıda qeyd olunduğu kimi Tiflis şəhərində yerləşirdi və Azərbaycanda deyil, müsəlman Şərqi bir çox ölkələrində, o cümlədən İranda, Türkiyədə, Türkiyəstanda və s. nüfuz dairəsi qazanmışdı. Belə ki, bu ölkələrdə “Molla Nəsrəddin”i oxuyanlar heç də Azərbaycandakılardan az deyildi.

“Molla Nəsrəddin”in ilk saylarından jurnalla əməkdaşlığa başlayan M.S.Ordubadinin satiraları jurnalın heyranlarını daim özünə çəkmiş, məftun etmiş, dərinlən düşündürmüş, bəzən ağlatmış, bəzən isə göz yaş axıtmağa vadar etmişdir. Çünki ədib daim ictimai-siyasi hadisələrin, cürbəcür insan xarakterlərinin, gecə gündüz dindən danışan, əslində dinsiz, imansız münafıqların, hakim dairələrin, azğın çar məmurlarının zülmü ucbatından ah-nalələri ərşə dirənmiş yazıq insanların nəhəng aynası kimi əks etmişdir. Pərvin Hüseynova Ordubadinin satirik yaradıcılığına yığcam, sadə və rəvan cümlələrdə aydınlıq gətirir:

“Milli istiqlal ideyalarının təbliği satirik nəsrə özünəməxsus üslub, sənətkarlıq keyfiyyətləri də gətirmişdir: – Məmməd Səid Ordubadinin satirik nəsrə öz məzmun və forması etibarilə diqqət cəlb edir; bu əsərlərin bəzisi tam nəsr, bəzisi nəsr və nəzmin növbələşməsi şəklində, digərləri isə tam nəzmlə qələmə alınmış, yaxud nəslə kiçik giriş verildikdən sonra nəzmlə tamamlanmışdır. Nəslə yazılan bu əsərlər əksər hallarda kiçik hekayə təsiri bağışlayır. Məsələn, bu felyetonlarda ən azı iki surət olur, onların mükəlliməsi və ya müqayisəsi verilir, xırda süjet daxilində müəllif oxucusunu konkret bir məsələ ətrafında düşünməyə vadar edir. Ən maraqlı məqamlardan biri də həmkarlarını əsərlərinin qəhrəmanına çevirməsidir” [5, s. 168].

M.S.Ordubadi övladlarını meşşan böyüdən, onlara haram yollarla pul qazanmağı tövsiyə edən, zəhmətkeş olmağı, elm-təhsil almağı lazımsız şeylər, batil hesab etməyi öyrədən cahiliyyəti çirkabında özünü bəxtəvər hesab edən, eyni zamanda şeytanın və nəfsinin əsiri olan zehniyyəti zəhərli ataları satiranın qılinc kimi kəsən üsulları ilə rüsvay edir. Ədibin “Balaca felyetonları”ndan birində bu mövzu qabarıq və samballı şəkildə oxucuya çatdırılır:

“Ədəbli fərzəndim! Hər halda insanlar içində ədəbli olub birisi ilə sözü iki min kərə sual etdikdə cavab verməyib ədəbini göstər. Aman əzizim, nabadə məndən sonra düşmənlərimiz səni yaman dil ilə aldadıb sənə qoyub getdiyim bekarçılıq kimi neməti əlindən çıxaralar. Məndən sonra düşmənlərimiz səni elmə tərgib edəcəklər. Maarifli cocuğum! Olmaya qəbul edəsən? Vəsiyyətimin içində zikr edirəm: insan bir mülkidir, ya bir qitədir, padşahı iki gözdür, göz isə bir ləmə nurdur. Bunların cümləsinin düşməni haman üstə dediyim elmdir. Bir para adamlar deyəcəklər: sənət əxz elə! Məbada qulaq verəsən! Ömrün qayçısı bir sənətdir” [8, s. 6].

M.S.Ordubadinin bir sıra satiraları beynəlxalq mövzuları əhatə edir. Məlum məsələdir ki, ABŞ, Britaniya, Fransa və s. ölkələr əsrlər boyu əsasən qızıl yataqlarını ələ keçirmək məqsədilə əhalisi bir parça çörəyi daşdan çıxaran, hərbi qüvvəsi olmayan, elm-təhsil ocaqları yox dərəcəsinə olan ölkələri işğal etmiş, həmin ölkələrin əhalisini qətlə etmiş, bir sözlə talan və viran edərək, həmin ölkələrdə sağ qalan insanları kölə vəziyyətinə gətirmişdir. Ən acınacaqlısı isə odur ki, bu neo-faşist xislətli ölkələr bütün dünyaya özlərini işğal etdikləri ölkələrə guya mədəniyyət apardıqlarını, məktəblər inşa edəcəklərini, onları savadlandıracaqlarını, xəstəxanalar tikəcəklərini, iqtisadiyyatlarını yüksəldəcəyini və s. bəyan edir, şeytan olduqları halda, özlərini dünya ictimaiyyətinə mələk kimi göstərmək istəyirdilər. M.S.Ordubadi bu mövzudan da yan keçməmiş, ABŞ imperialistlərinin, quldarlıq dövründəki insanlıq əleyhinə olan qanunları tətbiq eləyən “qanunvericilər”inin qudurğanlıqlarını nəzm ilə qələmə aldığı “Əlbəttə ki” felyetonu ilə rüsvayi-cahan edir. Lakin ədibi təbii ki, ən çox alman-faşistlərinin Hitlerin rəhbərliyi altında çoxsayda ölkələri xarabazara çevirməyi, 100 milyonlarla günahsız insana qarşı qətlə törətmələri narahat edirdi. Tarixdən məlumdur ki, Hitler Almaniyası Sovet İttifaqına hücum etməmişdən Avropanın əksər ölkələrini işğal eləmişdi. Lakin o dövrdə güclü informasiya vasitələri olmadığından Hitlerin işğalçılıq siyasəti haqqında Sovet ölkəsində məlumat məhdu idi. Məsələ də burasında idi ki, ədibin qeyd etdiyi kimi Hitler Sovet İttifaqına

göndərdiyi cəsuslarına faşistlərin yaxşı, ədalətli olduğunu, işğal etdikləri ölkələrdə əhali ilə yaxşı rəftar etdiklərini və ərzağın bol olması şayiələrini yaymaq üçün təlimat verirdi. Ədib “Canavarsan, canavar” nəzmlə yazdığı felyetonunda Hitlerin iç üzünü, yırtıcı canavar kimi qan axıtmağa, qan tökməyə hərisliyini zəngin poetik lövhələrlə, nəfis mənzərələrlə əks edir:

*“Həvəsin var toxu hər tin başı minlərcə yalan,
Toxu, lakin onu yox bir qara dinarə alan.
Yediyin, içdiyin, axtardığın insan qanıdır,
Səni məhv eylədiyin ölkələr, ellər tanıdır.
Yerə girsən yenə gizlənməyəck zati-südü, n,
Bilir aləm quduz itlərdən alınmış öyüdü. n,
Elə bir fahişəsən yüz kərə vursan da bəzək,
Bir gəlin şəklinə girsən də təzək ki, təzək!
Başqa ad yox, bütün aləm səni cəllad sayır,
Dırnağından o kimin qanlarıdır damcılایır?!
O yalan mərhəmətin, nemətin, ədlinlə sənin,
Çıxa bilməz bu qız acılıqlar içindən vətənin.
Xalqı aldatmaz o rəngin, o yalan vədələrin,
Bəllidir yer üzünün xalqına dabbaqda dərin.
Sən deyirsən kölələr yurduna dönsün bu cahan,
Qan tökürsən, düşün, ancaq boğacaqdır səni qan” [9].*

1939-1945-ci illər arası faşistlərin törətdiyi qətləymlər nəticəsində çoxsayda ailələr dağılmış, şəhərlər, kəndlər bombardman nəticəsində yandırılmış, əlli milyondan artıq az yaşlı cəcuq kimsəsiz qalmış, bir o qədər də həlak olmuşdur. Sovetlər dönəmində bu barədə yazıçılar, şairlər tərəfindən çoxlu əsərlər yazılmış, sənədli, bədii filmlər çəkilmiş, televiziyə kanallarında verilişlər hazırlanmışdır. Lakin əfsuslar olsun ki, Sovet dağılandıqdan sonra bu qanlı tarix zaman-zaman unudulmağa başlamış, xalq cəbhəsinin hakimiyyətdə olan vaxtında isə iş o yerə gəlmişdi ki, həmin müharibədə iştirak eləyənlərin “rus torpaqlarını” azad etmək uğrunda canlarını fəda etdikləri mənasız hesab edilmiş, bəzi hallarda isə qaniçən Hitleri “məsbət sərkərdə” kimi xarakterizə etmişlər. Təəssüflər olsun ki, indinin özündə də həmin müharibə barədə orta məktəblərdə, televiziyə kanallarında, internet səhifələrində, qəzet-jurnallarda demək olar ki, söhbət açılmadığından yeniyetmələr, gənclər, cavanlar, hətta orta yaşlı insanlar Hitlerin kim olduğunu bilmir, onun nə qədər yırtıcı ruhlu, qəddar, başkəsən olduğundan xəbərləri yoxdur.

M.S.Ordubadinin məhz bu nəzmlə yazılmış feleytonu isə Hitlerin və faşistlərin kimliyi-ni ətraflı şəkildə bəyan edən zəngin bir əsərdir ki, əgər indiki və gələcək nəsillər bu əsəri tək-cə bir dəfə oxusalar, Hitlerin və onun cəllad ruhlu əsgərlərinin nə qədər insanlıqdan uzaq, insani keyfiyyətlərdən məhrum, qan tökməkdən, qan axıtmaqdan həzz alan, mənəviyyatı çirkin olduğunu bilərlər.

M.S.Ordubadi “Hitler cənnətində” nəzmlə yazdığı felyetonunda Hitlerin xalqlara tətbiq etdiyi cəhhənəm atəşinin əvəzinə Almaniya-da nəşr olunan “Kölnişə Zaytunq” qəzetində alman xalqına cənnət vəd etdiyi, ərzaq normasının yenidən azalması zamanı təlaş və təşvişə düşməyə lüzum yoxdur” məqaləsini ifşa edərək, hətta alman xalqının Hitlerin iyrənc siyasəti nəticəsində hansı məşəqqətlərə düşər olduğunu göz önünə gətirir:

*“Hər nə ağan buyursa, əmrə itaət eylə!
Mümkün qədər çox işlə, az ye, qənaət eylə!*

*Çox torpaq aldıq amma yoxdur çörəkdən əsər,
Yağ yox, penir yox, aş yox, amma yanmış xərəbələr var.*

*Anbarda yağlı vədə, ərzağımız yalanlar...
Narazılıq nə lazım, al ye, kifayət eylə.*

*Hazırlanıb sizinçin bu qanlı hərbi, bu meydan,
Hər yanda çağlayır qan, ölür minlərcə insan.
Qarnın ac isə sən də Hitler kimi axıt qan,
Bir qab içib o qandan vicdanı rahat eylə.*

*Başdan-başa qırılsa, məhv olsa kütlə, millət,
Qalmaz yeyənlər, artar ölkəndə nazü-nemət.
Bax, səndən ötrü Hitler yaratdı böylə cənnət,
Dollan meyitlər içrə, qanda səyahət eylə” [11].*

İşin elmi nəticəsi. Göründüyü kimi M.S.Ordubadinin istər nəsrə, istərsə də nəzmlə qələmə almış olduğu felyetonları bütün dünyanın sıxıntılarını, zülmə məruz qalmış insanların dərdlərini, azğınlaşmış, quduzlaşmış qaniçənlərin insanlıqdan uzaq yırtıcılıq xüsusiyyətlərini və s. əhatə edir. Bu da öz növbəsində onun göstərisidir ki, ədib bütün bəşər övladının sülh, əmin-amanlıq içində yaşamağını arzulamış, bütün millətlərin, xalqların xoşbəxt olmasını istəmişdir. Bu da öz növbəsində M.S.Ordubadını bir Azərbaycan ziyalisinin siması kimi dəyərləndirməyə əsas verir.

İşin elmi yeniliyi. Məqalədə Məmməd Səid Ordubadinin müxtəlif mövzularda yazılan publisistik yazıları, felyetonları öyrənilmişdir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: “Məmməd Səid Ordubadinin bədii publisistikası və felyetonları” adlanan bu məqalə Məmməd Səid Ordubadi yaradıcılığı, publisistika, felyeton, satira janrı ilə maraqlanan hər kəs üçün maraqlı ola bilər. Məqalədən müəllim və tələbələr yararlanı bilər.

Ədəbiyyat

1. Axundova, G. Məmməd Səid Ordubadi “Molla Nəsrəddin” yolunda / URL: <https://edebiyat.az/proza/716-axundova-gulnar-memmed-sed-ordubad-molla-nesreddin-yolunda.html>
2. Əfəndiyev, H. Azərbaycan bədii nəsrinin tarixindən / H.Əfəndiyev. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, – 1963. – 263 s.
3. Əhməd, V. Salatın Əhmədlinin bədii publisistikası / V.Əhməd. – Bakı, – 2019. – 172 səh.
4. Əliyeva, S.Ə. Azərbaycan ədəbiyyatında felyeton ənənəsi / URL: [https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/761674\(meqale\).pdf](https://www.anl.az/down/meqale/bdu_dil_edebiyat/2019/02/761674(meqale).pdf)
5. Hüseynova, P.A. XX yüzilliyin əvvəlləri Azərbaycan satirik nəsrində milli isteqlal ideyalarının bədii əksi: / Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dis./ – Bakı, – 2021. – 178 s.
6. Məhəmməd Füzuli. Şikayətnamə / URL: <https://az.wikisource.org/wiki/Şikayətnamə>
7. Ordubadi, M.S. Acığan // – Bakı: Molla Nəsrəddin jurnalı, – 1911. №18. – s.6.
8. Ordubadi, M.S. Balaca felyetonları // – Bakı: Molla Nəsrəddin jurnalı, – 1906. № 16. – s.6-7.
9. Ordubadi, M.S. Canavarsan, canavar // Ədəbiyyat qəzeti. – 1941, 19 oktyabr. № 37.
10. Ordubadi, M.S. Dərd // – Bakı: Molla Nəsrəddin jurnalı, – 1910. № 17. – s.7.
11. Ordubadi, M.S. Hitler cənnətində // Ədəbiyyat qəzeti. – 1941, 10 oktyabr. № 36.
12. Ordubadi, M.S. Veyillər // – Bakı: Molla Nəsrəddin jurnalı, – 1907. № 24. – s.7.

S.G.Ibrahimli

Artistic Publicistics and Humorous Essays by Mammad Said Ordubadi **Summary**

Artistic publicistics of Mammad Said Ordubadi covers all branches of his comprehensive creativity. His artistic publicistics is deeply related to the life of people. His artistic prose; novels, narratives, stories,

essays, librettos, translations, poetry works, poems, poetry stories, documentary essays, memories, memorandums, autobiographic writings, as well as, articles, satirical poems, humorous essays are the best samples of artistic publicistic.

M.S.Ordubadi the real Azerbaijani publicist. As its confirmation, we can find his wishes and desires that run as a main thread throughout his life of creativity. In his all large-scale works and short works more than 6 thousands the “Azerbaijanism” idea distracts us in a good way like a brilliant line and we can see the fact that the writer wants the people’s well being to be increased, the people to be happy, to be educated, to stand in the same line with the leading nations of the world in his handwriting full of undeniable facts. The writer has served his people for 60 years without expectation. Moreover, during that period, we are witnessing that he works only and only for the increasing of welfare of his people, not for receiving five-room apartments in the center of Baku city, new model cars, cottage full of fruit trees by the Caspian Sea, orders medals, and awards, as well as, to be praised in the press like some sycophantic writers and poets.

Key words: *Mammad Said Ordubadi, humorous essay, publicistics, “Molla Nasraddin” magazine, satire*

С.Г.Ибрагимли

Художественная публицистика и фельетоны Мамеда Саида Ордубади

Резюме

Художественная журналистика Мамеда Саида Ордубади охватывает все стороны его многогранного творчества. Его творческая известность связана с участием в общественной жизни. Художественное наследие писателя: романы, повести, рассказы, очерки, либретто, переводы, стихотворные произведения, поэмы, стихотворные рассказы, документальные фильмы, мемуары, мемуары, автобиографические сочинения, а также статьи, сатирические стихи, фельетоны являются лучшими образцами литературной публицистики.

М.С. Ордубади – истинный азербайджанский публицист. В его более чем 6000 больших и малых произведениях идея «азербайджанства» в хорошем смысле ослепляет наши глаза, как яркая линия, и мы становимся свидетелями стремления писателя видеть рост благосостояния, счастья и образованности своего народа, видеть его в ряду с ведущими народами мира. Писатель безвозмездно служил своему народу в течение 60 лет, работал для улучшения благосостояния своего народа, пропаганды его культуры.

Ключевые слова: *Мамед Саид Ордубади, фельетон, публицистика, журнал «Молла Насреддин», сатира*

Rəyçi: filol.e.d., prof. V.Əhməd

Redaksiyaya daxil olub: 13.11.2024